

PROSOPUL MOLDOVENESC: DIVERSITĂȚI FUNCȚIONAL- TEHNOLOGICE ȘI DECORATIV-SIMBOLICE

Dr. etnolog *Elena POSTOLACHI*

MOLDOVAN TOWEL: FUNCTIONAL- TECHNOLOGICAL VARIETIES AND DECORATIVE-SYMBOLICAL

Towels represent a large research domain on way of living, on popular traditions. They form an inexhaustible source of information in which is reflected the aesthetic feeling of people.

Depending on functional criterion we distinguish the next typological groups:

1. *Towels for domestic usage;*
2. *Towels to apparel the dwelling;*
3. *Towels as apparel;*
4. *Different types of towels used in ceremonials and rituals.*

In the article there are analyzed the contributions of some authors in domain, and it is shown the present situation in the development and usage of white domestic textures.

Între cele peste șaizeci de grupuri tipologice de țesături, caracteristice modului de viață al moldoromânilor dintre Prut și Nistru în secolele XIX – XX, o semnificație aparte o au prosoapele lucrate manual. Ele prezintă o categorie deosebită de urzeli albe, realizate manual în baza unei programări tehnico-decorative anticipate care în final îi determină proporțiile și forma dreptunghiulară, decorul și factura țesăturii.

Selectarea tematică a prosoapelor tradiționale pentru o succintă descriere pe paginile unei reviste științifice nu este nici ocazională și nici întâmplătoare. Țesutul manual a fost cea mai răspândită ocupație a femeilor, formând așa-numita industrie textilă casnică. Datorită ei, femeia producea absolut toate țesăturile necesare casei, aducând și un beneficiu important la bugetul familiei. În medie pe an într-o gospodărie țărănească se confecționa: un covor, un val de țol de 50 de „coți”, un val de pânză pentru piese de uz casnic, decorative și de vestimentație. Se broda și se croșeta un șir de obiecte decorative (prosoape, fețe de masă, mileuri), acumulându-se în casă o zestre impunătoare de valori tradiționale care satisfăceau anumite necesități utilitar-decorative, de ritual, vestimentare, daruri ș. a. Fiind un domeniu foarte important și imens în ocupațiile populației rurale băștinașe, prosopul a înmulțit și dezvoltat

permanent tezaurul național de valori populare caracteristice etnosului românesc din partea locului.

Constatăm însă o realitate în știința etnografică a Moldovei, care urmează să fie luată în vedere și pusă în discuție obiectivă: arta populară decorativ-aplicată, patrimoniul material de creație populară care numără peste 70 de domenii meșteșugărești artistice, formând în ansamblu imaginea etnică a mentalității și talentului moldovenilor, exprimată printr-o bogată diversitate de forme și expresii culturale, până în prezent, pe parcursul unui secol nu și-au găsit o nișă specială și continuă de cercetare științifică. Unele articole și studii pe această temă nu sunt multilaterale și pe deplin satisfăcătoare. Numai câteva genuri de artă populară s-au bucurat de modeste reflectări în publicații tematice și generalizatoare (arta covorului, costumului, ceramicii, ștergarelor, alimentației). Genurile de artă populară decorativ-aplicată au rămas să fie cercetate sporadic, de la caz la caz, promovarea lor a rămas la discreția autorilor și nu este determinată de un program științific bine argumentat, centrat pe cercetarea-dezvoltarea și promovarea valorilor culturii etnice naționale, a ocupațiilor tradiționale etc.

Atenționarea asupra acestui domeniu reprezentativ al artei populare, în permanentă mișcare și schimbare, corespunde întocmai pozițiilor cheie reflectate în *Convenția privind protecția și promovarea diversității de expresii culturale*, adoptată la Paris, la 20 octombrie 2005. În ea se recunoaște „importanța cunoștințelor tradiționale ca sursă pentru bogăția imaterială și materială și, în particular, pentru sistemele de cunoștințe ale popoarelor autohtone, contribuția lor pozitivă la dezvoltarea durabilă, precum și necesitatea de a asigura protecția și promovarea lor într-o manieră adecvată” (Convenția. 2005, p. 1).

Tot aici se regăsesc obiective și principii directe, unul dintre ele afirmă: „promovarea respectului față de diversitatea expresiilor culturale și conștientizarea valorii acestei diversități la nivel local, național și internațional” (Convenția, p. 3).

Prin urmare, analizând un șir de programe naționale, Convenția, dar și alte strategii privind dezvoltarea culturii naționale, se poate constata că în Moldova de câteva decenii se accentuează un proces intens de dispariție a valorilor autentice, de abandonare și neglijare a cunoștințelor în materie de artă populară. Prin date concrete pot afirma că renumitele valori naționale moldovenești, precum covorul tradițional („vechi basarabean”), a dispărut. Sporadic în unele sate (din nordul și centrul Moldovei) se mai aleg unele covoare „contemporane”, influențate de tradiția covoarelor orientale cu denumirea motivelor: *Podnosul mare*, *Podnosul mic*, *Plușul*, *Persișca*, *Tureșca veche*, sau evenimente actuale (*Dansatoarea*, *Festivalul*,

Grădina publică și a.). Mai sunt și câteva meșterițe care țes prosoape „contemporane”, utilizând o tehnică simplă de țesut și fire de bumbac de fabrică îmbinate cu fire metalice, cu trandafiri aleși cu fire de lână sau fire sintetice, având o țesătură rară și puțin practică, înfrumusețată cu horboțele „rare” și necalitative, deseori din fire sintetice.

Unele cercetări la temă

Până în prezent nu există claritate în determinarea terminologică și tipologică, tehnologică și decorativ-funcțională, zonală, a prosopului moldovenesc ca piesă de creație populară manuală, ca obiect de valoare patrimonială cu multiple funcții utilitar-decorative, simbolice și de comunicare a unor mesaje.

În ciuda faptului că astăzi există unele studii consacrate ștergarelor, prosoapelor moldovenești (S.Șaranuță, Z.Șafransky, M.Ciocan și a.), problema particularităților etnice ale acestor importante grupuri de obiecte de artă populară rămâne în mare parte nedeterminată. Autoarele amintite merită multă admirație pentru faptul că au adunat un bogat material tematic pe teren, din colecții muzeale și au încercat să le sistematizeze, încercând să evidențieze o serie de articole țesute și piese confecționate din pânzeturi. Astfel, Z.Șafransky a supus sistematizării diferite piese după funcția lor, după materia primă și decor, după proporții

și terminologie. Însă la clasificarea în subtitlu de „ștergare” nu pot fi incluse absolut toate tipurile de țesături albe dreptunghiulare din fibre vegetale. De asemenea, provoacă nedumerire talmăcirea originii denumirilor moștenite și împrumutate ale ștergarelor, geneza lor, care nu este definitivată (p. 45-47). În lucrarea indicată cu denumirea *Ștergarul tradițional moldovenesc* vei afla în principiu despre prosoapele de dincolo de Prut, mai puțin despre cele din Basarabia și nu vei afla deslușit totuși care sunt particularitățile lor etnice. Nu este specificat faptul că nu toate formele de pânzătură pot fi considerate ca fiind ștergare. Iar unele informații mai mult derutează decât lămuresc cititorul.

O altă lucrare importantă este catalogul *Ștergare moldovenești* (sf. sec. XIX – înc. sec. XX) Chișinău, 2003, elaborat de muzeograful M.Ciocanu, pregătit în baza colecțiilor Muzeului Național de Etnografie și Istorie Naturală care cuprindea la acel moment peste 600 de exemplare, inclusiv 477 ștergare cu descriere. Lucrarea conține imagini color și negru-alb a 174 din cele mai reprezentative piese. Succint și la obiect, autoarea mai întâi informează cititorul despre istoricul constituirii colecției de ștergare vechi, cu etapele de colectare a obiectelor de artă populară, cu metodele de cercetare și descriere a pieselor.

În continuare, în lucrare se dă o caracteristică generală a situației terminologice a ștergarelor raportate la zonele de răspândire, oferindu-se scurte precizări ale unor trăsături specifice.

Bogata colecție de piese muzeale au creat posibilitatea de a analiza direct și a scoate în evidență unele particularități tipologice și zonale, tehnologice și decorative, terminologice. Potrivit autoarei: „deosebirile mai importante se referă la dimensiuni, materia primă, tehnică, denumiri, ornamentică și cromatică. Mai puțin relevantă este diferența privind funcționalitatea ștergarelor” (Ciocanu, 2003, p. 10).

Se mai arată, de asemenea, că mai multe izvoare (publicații, colecții muzeale, Atlasul limbii Moldovenești...) „atestă o largă răspândire a ștergarelor și o amplă varietate a denumirilor lor: ștergar, șervet, prosop, peșchir, mâneștergură, năframă, maramă, ștergar de cap, cârpă de cap, pânzătură de cap, prosop de cap, petic, boccea, zolnic, leșier etc.” (Ciocanu, 2003, p. 11). Reiese că toate acestea sunt „ștergare”, dar au denumiri locale. Însă nu e cazul să fie numite toate ștergare. Din unele motive cercetătoarele precedente utilizează mai puțin denumirea de prosop, în pofida faptului că acesta „are o extindere masivă, cuprinzând întreg centrul republicii... În ultimul timp, devine tot mai insistentă tendința de a utiliza cuvântul „prosop”, acesta fiind considerat termen generic doar pentru piesele de ritual” (Ciocanu, 2003, p. 11).

Prezintă interes informațiile despre procedeele

Prosop decorativ de nuntă țesut în 4 ițe și brodat, înfrumusețat cu colțuri și dantelă croșetate

tehnice de realizare a ștergarelor: simple, ridicare, nevedite, alese, brodate, croșetate și a. În partea textuală a catalogului autoarea face o tălmăcire a pieselor dreptunghiulare de tip „ștergar” și funcțiile lor simbolice în cadrul multor ritualuri de familie.

Nu poate fi trecută cu vederea broșura *Prosoape populare moldovenești* (S. Șaranuța, 1969), care este una dintre primele publicații speciale consacrate popularizării prosopului moldovenesc.

Prosopul moldovenesc ca valoare artistică populară s-a bucurat de mediatizare și atenție din partea multor cercetători, care indirect se întâlneau cu funcția acestor piese artizanale (Zelenciu V., Loscutova L., Livșiț M. ș. a.).

Evident că cercetările efectuate au pus o bază informativă, au ajustat un volum mare de materiale de teren, de studii ale colecțiilor muzeale etc., care vor asigura posibilitatea unei perfectări tipologice și concretizări în plan terminologic și tehnico-decorativ al țesăturilor din fibre vegetale. Clasificarea efectuată și nomenclatorul de piese incluse în definiția „ștergarelor”, neclaritatea dintre particularitățile pieselor date, abundența de denumiri locale ridică multe întrebări.

Țesăturile de casă și sistematizarea lor

După cum am amintit, în sec. XIX-XX, în comunitățile rurale dintre Prut și Nistru, în condițiile de casă s-au produs manual peste șaizeci de grupe mari de țesături. Fiecare din ele avea denumirea și funcția sa, tehnica de lucru, materia primă, proporțiile și decorul corespunzător funcției aplicative. Acestea sunt covoare alese, lăicere, pânzeturi, șaiacuri, păretare, cuverturi, catrințe etc.

Încerc să motivez că efectuarea unei clasificări definitive a țesăturilor tradiționale de casă, ca și a altor domenii artizanale, nu este definitivă, fiindcă ele depind de mulți factori (materia primă, tehnica execuției, cromatica și motivele ornamentale etc.), de talentul și gustul fiecărui meșter realizator. În literatura de specialitate nu există un principiu unic de clasificare. Printre primii care a încercat să elaboreze o clasificare a covoarelor moldovenești a fost D.Goberman, care a evidențiat „războiul”, „păretarul”, „lăicerul”, „țolul” (Goberman, 1960, p. 20).

Însă nu este corect a include „țolul”, „macatul” și „păretarul” în categoria covorului ales, precum și a exclude din tipul de covor așa piese precum „cerga” și „nițurca” aleasă, sau „pocrovățul”, „covorul ales în bumbi” și a.

Efectuarea clasificării obiectelor de artă populară, în cazul dat a țesăturilor manuale, poate fi efectuată după principiul complex de includere în analiză a tuturor factorilor structurali. Complexitatea clasificării se determină prin existența diferitor facturi ale țesăturilor, nenumărate procedee tehnice și decorative, diverse funcții aplicative și simbolice.

Bazându-mă pe monografia consacrată țesăturilor populare – „Moldavsko narodnoe tcaestvo XIX – nac. XX v.” (Postolachi, 1987, pp. 86-175) și experiența în sistematizare, pot menționa că în acest domeniu foarte complicat, în scopul determinării trăsăturilor etnice specifice, e necesar ca toate materialele să fie supuse unei analize structural-morfologice în plan istorico-evolutiv și arealo-comparativ.

Mai întâi, clasificarea după multiple criterii (materie primă, tehnică, decor, factură, proporții, funcție, perioadă etc.) și analiza pe verticală permit a evidenția schimbările în timp și sub aspect social, economic, iar comparația în timp și spațiu cu etniile vecine pe aceleași criterii, plus cartografierea, permit a găsi particularitățile etnice și trăsăturile comune pe anumite poziții cu cultura altor etnosuri.

Suprapunerea tuturor rezultatelor de pe diferite criterii au arătat că țesăturile moldovenești de orice natură atrag după sine câteva criterii-aspecte. Dintre toate criteriile, de bază este în primul rând funcția obiectului, care atrage materia primă, apoi proporțiile, factura și decorul (desenul și coloritul), apoi alte aspecte cu caracter zonal.

Pornind de pe aceste poziții, toate țesăturile, textilele (inclusiv ștergarele, prosoapele) pot fi clasificate în câteva categorii:

- țesături pentru vestimentație (prosop, ștergar de îmbrăbodit, învelitoare de cap, ștergar de brațe, maramă);
- țesături utilitar-decorative pentru împodobirea locuinței (prosop de perete, prosop sau ștergar la icoană, prosop la grindă sau coardă, prosop decorativ de haine, prostire de perete);
- țesături de uz casnic (zolnic, leșier, mânășterguri, strecătoare, ștergărel pe coșul de Paști);
- țesături decorative de ceremonii și ritualuri (prosoape de nuntă: prosoape de nuni, prosop de staroste, ștergare la moși, ștergare la schimbul de colaci cuscrilor, prosopul miresei, prosopul mirelui, ștergar la „spălatul mâinilor” la nuni, ștergare și

Set de șervețele țesute și brodate.
Complet brodat de V.Iarovoii

ștergărele „punți” de înmormântare și ștergărel-pomană, ștergar „altiță” etc.

În funcție de aceste categorii, se selecta materia primă pentru țesături, inclusiv ștergare și prosoape. Deja se subînțelege că „prosopul” parțial diferă de „ștergare”, el este mai lung (până la 4 m) și mai lat ≈ 80 cm, decorat frumos cu diferite motive după tematică (fitomorfe, aviomorfe, cosmomorfe, scheomorfe, geometrice) în 2-3 culori, precumpănește alb și crem. Materia primă folosită e calitativă, subțire, uneori și borangic, îmbinată cu fire mai groase. Este finisat cu horboțică lată la capete, sau din 3-4 părți. De fapt, prosoapele sunt cele mai prețioase și se folosesc la cele mai importante evenimente, unde servesc ca etalon-marcă a identității sociale, simbol de mare cinste și onoare pentru unele persoane deosebite. Ștergarele, șervetele sunt mai simple ca țesătură, mai des sunt vrâstare în 3 scaune (3 grupe de vrâste unite prin simetrie). La ceremonii ștergarele sunt mai multe la număr și de numărul lor depinde voia bună a nuntașilor, cărora li se oferea acest cadou semnificativ de onor.

După caracterul factual-decorativ și tehnica de confecționare sunt cunoscute: prosoape vrâstare, prosoape „cadrilate”, prosoape „ițate” sau în „ozoare”, în „nividitură”, „ridicate”, „alese”, „brodate”, „ajurate”, combinate. Ultimele îmbină câteva procedee tehnico-decorative la țesut: țesut simplu, ițat și ales.

În sudul Moldovei mai des se întâlnesc prosoape din fire de borangic și bumbac, sunt mai lungi și mai late, au factură decorativă ajurată, cu motive fitomorfe, aviomorfe, geometrice alese cu o față și a., care alternează cu vrâste facturale sau motive mici de culoare albă sau crem.

Prosoapele, ștergarele au fost și rămân să poarte anumite funcții comunicative despre femeia care le-a făcut și destinația lor, despre cei care le folosesc, despre mesajele lor simbolice ca marcaj social. Ele au ocupat un loc de bază în pregătirea zestrei fetelor. Numărul lor în diferite zone era diferit. Cele mai multe prosoape și ștergare manuale s-au folosit în centrul și sudul Moldovei, ajungând în anii '60 ai sec. al XIX-lea 200-250 de unități, de unde a și apărut așa numitele „nunți albe”. Numărul mare a provocat decăderea lor artistică, iar astăzi locul lor, mai ales în orașe și centre raionale, îl ocupă dantele late sintetice de import care arată degradarea tradițiilor și gusturilor noastre.

Observați cum s-au schimbat tradițiile

Făcând o analiză comparativă a fenomenului de creație a valorilor de artă populară din sec. XIX – încep. sec. XX cu situația de astăzi, și a utilizării valorilor decorativ-aplicative (covoare, țesături, broderii, croșetării, port popular și a.) în mediul de trai și ceremonialuri, constatăm cu durere în suflet un proces intens și multilateral de decizere, de părăsire și neglijare a valorilor autentice, de lepădare de tradițiile ocupaționale creatoare, de

Secvență din „Casa mare” a Moldovei la Expoziția Mondială EXPO-2000 Hanovra (prosop la icoană)

încetare de a crea obiecte – valori estetice unice. Apreciez această stare de lucruri ca fiind un act de trădare a tradiției, de nendreptățire a generațiilor precedente, care au selectat fir cu fir cele mai reușite practici tehnologice și decorative. Ai impresia că pe nimeni nu interesează, nu-l doare sufletul pentru că am părăsit, am neglijat mărgăritarele artistice lăsate ca moștenire, ca zestre de strămoșii noștri. Și o parte din vină o poartă cei care au desconsiderat etnologia, au marginalizat-o și n-au înțeles-o, nu au văzut posibilitățile ei de cercetare – renașterea valorilor umane.

Care sunt cauzele dezicerii societății moderne, a comunității rurale de tradițiile etnice seculare? Cauze sunt mai multe și de vină suntem noi. Sunt absolut convinsă că dezvoltarea continuă și durabilă a unei culturi etnice, a valorilor tradiționale, de fapt, trebuie să constituie esența unei strategii și politici culturale în țară. Este un proces dirijabil, care poate fi impulsionat prin diferite forme și acțiuni, programe concrete și reale de cointeresare și promovare, susținere și protejare etc. Țin să menționez doar câteva, pe care le cred foarte actuale, și anume: trezirea conștiinței naționale, a demnității etnice, educația generației tinere în baza valorilor naționale și universale – cunoașterea etnografiei popoarelor și culturii lor etnice și promovarea respectului față de cultura fiecărei etnii, inclusiv a celei băștinașe.

Educarea interesului pentru cunoașterea și continua dezvoltare a valorilor culturale (materiale și imateriale – spirituale), asigurarea acestui proces cu bază materială și susținere largă (instalații, instruire, materiale, găsierea pieței de realizare, de utilizare, promovarea formelor reușite de instruire prin diferite activități de popularizare, concursuri, etc.).

În politica culturală a statului astăzi merită să fie cuprinse toate domeniile de creație populară, în special cele care creează și produc bunuri, care asigură unele ocupații utile și de larg folos (nu numai cântec, dans și folclor, nu numai artă profesionistă – pictură, grafică, tapiserie, teatru etc.). Dacă tineretul ar fi avut unele cunoștințe tehnologice artizanale și ar fi fost asigurat cu condiții de creație (atelier, materie primă, piață de desfacere, manifestări de cointeresare, organizare de centre de instruire și perfectare a unei Agenții naționale științifico-metodice, materiale informative: arhive, fonduri tematice, cataloage, albume, monografii, echipe de metodiști – experți), astăzi mulți din ei ar fi rămas acasă și ar fi muncit în mici întreprinderi pentru prosperarea familiei și a valorilor patrimoniale care formează imaginea țării. Am fi oprit astfel parțial și migrația.

În știința academică, din păcate etnografia, arta populară decorativ-aplicată, valorile naționale materiale ale băștinașilor moldoveni nu prezintă un domeniu special de cercetare, deși o merită în primul rând și apoi să se urmărească procesele interetnice și influențele etnoculturale. E logic ca arta profesionistă să se bazeze parțial și pe valorificarea

și modernizarea unor tradiții ale artei populare. Faceți o analiză a obiectelor ce ne înconjoară, a produselor textile, vestimentare etc., a piețelor de desfacere și aproape că nu veți găsi magazine cu valori de artă populară, cu produse autentice. Veți căuta mult în casele noastre de la țară o „casă mare” cu piese de artă populară, o „stivă de zestre” cu țesături tradiționale și foarte greu veți găsi-o, fiindcă țesăturile albe, pânzeturile și covoarele moldovenești sunt îndosite, pentru că „nu-s la modă”. Ce-s mai la modă, covoarele turcești din fire sintetice? Ce sunt mai la modă: dantelele sintetice cu care se leagă astăzi nănașii la nuntă, vorniceii și druștele de onoare decât prosoapele moldovenești țesute cu dragoste și cu multă înțelepciune de mamele și bunicile noastre? Ele au folosit pentru țesutul lor fire naturale ecologic curate, lăsându-ne opere de rafinată cultură, în care putem citi și descifra multiple informații și mesaje simbolice. Oare toate aceste valori de moperă nu merită să fie cercetate și descoperite, păstrate și actualizate?

E nevoie de analize reale și programe obiective pentru a constata care sunt problemele etnologiei și domeniile ei de cercetare. Trebuie să vedem, care sunt posibilitățile etnografiei, cum poate să contribuie aceasta la dezvoltarea culturii, economiei, educației etc.? E nevoie de un Program Național de studiere, dezvoltare și promovare a valorilor populare.

Literatura selectivă

Ciocanu Maria. Ștergare moldovenești (sf. sec. XIX – înc. sec. XX). Colecțiile muzeului. Catalog, Lyceum, Chișinău, 2003.

Convenția privind protecția și promovarea diversității de expresii culturale. Paris, 20 octombrie 2005.

Filipescu D., Gavrilu J. Textilele României. București, 1939.

Marinescu M. Arta populară românească. Țesături decorative. Cluj-Napoca, 1975.

Nistoroia G.H. Ștergare populare. București, 1975.

Șofranksy Z. Ștergarul tradițional moldovenesc. București/Chișinău, 2002.

Гоберман Д. Ковры Молдавии. Кишинев, 1960.

Лукьянец О., Калашникова Н. Молдавские коллекции в собраниях Государственного Музея Этнографии народов СССР. Кишинев, 1990.

Зеленчук В., Постолаки Е. Ткачество// Молдаване: Очерки истории, этнографии, искусствоведения. Кишинев, 1977 с.

Зеленчук В.С. Молдавский национальный костюм. Кишинев, 1985.

С.Шарануцэ. Просоапе популяре молдовенешть, Кишинэу, 1969.

Постолаки Елена. Молдавское народное ткачество (конец XIX нач. – XX вв.), Кишинев, 1987.